

ÎNVĂȚĂMÂNTUL MINORITAR MAGHIAR ÎN ROMÂNIA ANILOR '50 ÎN ARHIVELE BIROULUI POLITIC

Termenul de "minoritate națională" începe să fie folosit în România abia după 1989. Înainte de aceasta, minoritățile etnice erau desemnate printr-o sintagmă care, deși la prima vedere părea mai democratică, a fost puternic contestată atunci: "naționalități conlocuitoare"(în mod real, se propunea o egalitate prin diferență a minorităților față de majoritate).

Diferență sau egalitate, cert este că după instaurarea comunismului, se poate vorbi despre o relaxare a sentimentelor naționaliste. România venea după o jumătate de secol, care, deși început sub fericite auspicii, marchează o escaladare violentă a sentimentelor naționaliste.

Dacă declarația de la Alba Iulia din 1918 a adoptat poziții care se înscriau în avangarda gândirii europene în chestiunea minorităților¹, legislația următoare nu numai că le-a anulat², ci, mai mult, sentimentele xenofobe au căpătat proporții impresionante. Perioada legionară, dictatura lui Carol II sau Antonescu nu mai au nevoie de detalieri.

Odată cu venirea la putere a comuniștilor situația se schimbă radical. Sub influența "misticii internaționalismului"³ perioada anilor '50 înseamnă pentru minorități⁴ în general, și pentru maghiari în acest caz particular, dobândirea unor drepturi și exercitarea lor.

Această perioadă care se încheie în mod definitiv la 1964, prin moartea lui Gheorghiu Dej a însemnat în primul rând, crearea unui întreg Minister pentru Naționalități, renunțându-se la departamentele și secțiile subordonate de până atunci.

Pentru comunitatea maghiară a însemnat adoptarea Decretului lege 86 din 1945 care permitea folosirea în mod liber în administrație, învățământ, justiție a limbii materne⁵, înființarea Regiunii Autonome Maghiare (RAM), care cuprindea teritoriul actual al județelor Mureș, Harghita, Covasna, o parte din județul Brașov și din județul Bistrița, unde se utiliza pe scară largă bilingvismul, existența Universității în limba maghiară "Bolyai" din Cluj. Toate aceste aspecte pozitive din punct de vedere minoritar au avut loc în perioada de timp când la conducere s-au aflat Petru Groza⁶ și perioada de început a lui Gheorghiu Dej. Spre sfârșitul perioadei lui Dej, în contextul internațional al morții lui Stalin (1953), al destalinizării și desatelizării, precum și al revoluției maghiare din 1956, drepturile acordate încep să se restrângă și să dispară.

¹ "Deplină libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie prin indivizi din sânul său și fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare și la guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc. Egală îndreptățire și deplină libertate autonomă confesională pentru toate confesiunile din stat" în *România și minoritățile-culegere de documente*, Pro Europa, 1997, Tg. Mureș, p. 9.

² Exemple: "România este un stat național, unitar și indivizibil", nefăcându-se referiri la comunități etnice care să trăiască alături de populația majoritară (art. 1 al constituțiilor din 1923 și 1938), proclamarea bisericilor ortodoxe și greco-catolice drept "biserici românești" (art.19 din constituția din 1938) etc. în *Ibidem*, p. 10-11, ajungându-se chiar la interzicerea folosirii limbii maghiare în administrațiile locale la sfârșitul anilor '30.

³ Sintagmă a lui Vladimir Tismăneanu care a făcut carieră, dar care rezumă perfect politica inaugurată în 1919 de către Comintern, și la care România s-a raliat pe deplin în prima parte a perioadei comuniste.

⁴ S-au făcut diverse speculații care pun acordarea de drepturi grupurilor minoritare pe seama procentului mare de străini din conducerea partidului comunist în prima sa perioadă.

⁵ Limba maternă era folosită în toate domeniile menționate, acolo unde minoritățile naționale reprezentau cel puțin 30% din populația locală.

⁶ "În timp ce mă aflu în România, am primit o scrisoare de la un tânăr prieten maghiar ce locuia într-un sat din apropierea Clujului. Acesta îmi scria: <Noi, toți cei de aici, îi suntem adânc recunoscători lui Groza. Nici nu-ți pot spune cât de mult contăm pe el>" în Reuben H. Markham, *România sub jugul sovietic*, Fundația Academia Civică, 1996, p. 410.

Revolta ungară din 1956 reprezintă ocazia perfectă pentru conducerea românească să-și demonstreze atitudinea de obediență față de URSS⁷. Urmele revoltei care s-au făcut curând simțite în România (adunări în marile orașe ale Transilvaniei: Cluj, Timișoara, în Regiunea Autonomă Maghiară, dar și în București și Iași), în mare parte organizate de studenți, au fost reprimare, ducând la mii de arestări.

Fidelitatea conducerii românești este justificată nu numai prin obediența obișnuită a țărilor satelite, ci și prin similitudinea scopurilor urmărite de URSS, dar și de România.

Dej avea perspectiva, în urma victoriei revoluției anticomuniste, a unei premise revoluționare care s-ar fi putut întinde până la comunitatea celor 2 milioane de maghiari din Ardeal și de acolo mai departe, în întreaga țară. Mai mult, o Ungarie nesupusă Moscovei și ordinii impuse de ea, ar fi putut, teoretic vorbind, avea pretenții asupra Transilvaniei. Participarea masivă a studenților și muncitorilor maghiari⁸ la demonstrații nu erau în măsură de a liniști temerile⁹.

Revolta budapestană și reacția entuziastă a comunității maghiare din România pare să fi fost picătura care a umplut paharul în ceea ce privește raporturile regimului comunist cu minoritatea maghiară. Acestea a fost momentul când Dej începe o politică de integrare, continuată apoi de către Ceaușescu, la moartea sa.

Învățământul minoritar maghiar avea o largă extindere. Existau toate formele de învățământ în limba maghiară, începând de la cel primar până la cel universitar, exista o legislație, existau manuale separate pentru școlile sau clasele cu predare în maghiară.

Un scandal al manualelor școlare maghiare a avut loc în 1958 datorită publicării "Culegerii de texte pentru literatura maghiară pentru clasa a X-a" și a "Manualului de gramatică pentru clasa a VI-a pentru clasele maghiare". Fostul rector al Universității, profesorul Bányai Ladislau, director general în cadrul Direcției Generale a Învățământului și Culturii Naționale din Ministerul Învățământului și Culturii a aprobat manuale care "exprimă concepția burgheză de valorificare și preluare a moștenirii literare, fără a ține seama de condițiile concrete social-istorice din zilele noastre", fiind "opera unor dușmani înrăiți ai poporului muncitor"¹⁰.

În "Culegerea de texte" pentru clasa a X-a, similară de altfel cu cea a claselor mai mici, reproșurile vizau teme în care se populariza ideea de "patrie unitară Ungară", care preamăreau națiunea ungară (din 170 de poezii 130 erau patriotice), creații folclorice din regiunile Ungariei Mari¹¹, texte numeroase despre bunele relații istorice maghiaro-polone, comparativ cu doar unul despre relațiile maghiaro-române.

Manualul de gramatică, ajuns în 1958 la a treia ediție, scos deja în peste 30.000 de exemplare, duce Comisia de Control la concluzia, în urma analizelor textelor, că are "un conținut cu caracter profund național-șovin", iar dicționarul ortografic cuprins în manual "abundă de provocări contra-revoluționare"¹².

⁷ Participarea României a fost una deosebit de activă în sprijinirea intervenției sovietice. Deși armata română n-a participat la represiune (cu toate că Hrușciiov susține în memoriile sale ca ar fi existat oferte românești în acest sens), o delegație în frunte cu Dej a vizitat Ungaria, urmată de multe altele ale oamenilor politici români. În plus, după eșecul revoltei, Imre Nagy a fost adus în România împreună cu oamenii săi de încredere și familiile lor, unde au avut domiciliu forțat și unde s-au desfășurat interogatoriile și anchetele conduse de către KGB- în detaliu, vezi Tibor Meráy, *Budapesta 1956- Atunci și după 44 de ani*, Compania, București, 2000.

⁸ Arestați masiv de către autoritățile românești după reprimarea revoltei în Ungaria.

⁹ Vezi Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, Fundația Academia Civică, București, 1997, p. 109-110.

¹⁰ *Arh. St. București, fond CC al PCR-Cancelarie*, dosar nr. 15/1959, f. 108-121.

¹¹ Alföld-Pusta maghiară, Felvidék-Slovacia de Sud, Székelyföld-Țara Secuilor, Udvarhely-Odorhei, Debrecen etc.

¹² *Arh. St. București, C.C. al P.C.R. Cancelarie*, dosar nr. 15/1959, f. 50-65.

S-au luat măsuri care vizau oprirea și distrugerea stocurilor manualelor în cauză, constituirea unui nou colectiv, selecționat cu grijă, pentru elaborarea unora noi, autorii și responsabilii de apariția manualului au fost retrogradați, scoși din învățământ (s-au identificat 14 vinovați), s-a desființat subredacția Cluj a Editurii Pedagogice și s-a elaborat un ordin al Ministerului Învățământului și Culturii care schimbă modul de elaborare și aprobare a manualelor școlare.

Din 1951, printr-o hotărâre a Consiliului de Miniștri, s-a înființat Editura de stat Didactică și Pedagogică, cu sarcina de a elabora manualele pentru școlile de cultură generală. Până în 1957, aprobarea pentru apariția acestor manuale era dată de Ministerul Învățământului, prin intermediul Direcției generale a învățământului, al cărei consiliu aviza conținutul științific, ideologic și pedagogic. Cu avizul acestui consiliu, manualele erau înaintate spre aprobare ministrului sau unui adjunct. Acest mecanism greoi, hipercentralizat, a dus la apariția manualelor cu mari întârzieri. De aceea, printr-un ordin al lui Miron Constantinescu (ministrul de resort) din 16 mai 1957, elaborarea manualelor a căzut în sarcina și răspunderea Editurii Didactice și Pedagogice. Aceasta însă nu a reușit să satisfacă exigențele politico-ideologice ale epocii, apărând mai multe manuale ce au stârnit critici acerbe.

În acest context, în cadrul unei ședințe ce s-a desfășurat la Direcția de Propagandă și Cultură a C.C. al P.C.R. (în vara lui 1958), s-a stabilit ca Ministerul Învățământului să revadă maniera de elaborare și aprobare a manualelor școlare. S-a elaborat astfel un nou sistem de aprobare, precizat printr-un ordin al ministrului învățământului, Atanase Joja (care era și vicepreședinte al Consiliului de Miniștri), din 8 ianuarie 1959. Acesta prevedea: toate programele școlare să fie dezbătute în Consiliul superior al școlilor, aprobarea lor la minister făcându-se numai după aceea; organizarea unui serviciu al manualelor școlare în cadrul Direcției generale a învățământului de cultură generală; pe lângă acest serviciu se vor constitui comisii pe obiecte, formate din profesori universitari, cercetători științifici și cadre didactice din învățământul mediu (numirea lor se făcea printr-un ordin al ministrului); manualele vor fi aprobate de directorul general, iar în cazul aceluia ce ridicau probleme politico-ideologice erau aprobate de ministru, pe baza referatelor de la comisii; s-a mai stabilit să funcționeze pe lângă Secția Școli a C.C. al P.M.R. un grup care să analizeze manualele în paralel cu ministrul învățământului; în plus, s-au stabilit o serie de detalii ce trebuiau îndeplinite până la etapa "bun de cules".

Așa că, dacă s-ar putea spune că anii '50 au însemnat pentru maghiarii din Transilvania o perioadă de discriminare pozitivă, măsurile luate de către statul român în a doua jumătate a perioadei, sunt parte a unei politici coerente și declarate de egalizare la nivelul întregii țări.

Această egalizare¹³ era promovată prin 3 căi: micșorarea concentrației de populație maghiară din zonele secuiești¹⁴, încurajarea folosirii limbii române și micșorarea sistemului de școli cu limba de predare maghiară.

Începutul a fost făcut în 1956 când învățământul în limba maghiară a fost mutat din școli cu predare într-o singură limbă în școli cu predare în 2 limbi.

Astfel, în anul școlar 1955/1956 existau 1.022 de școli primare în care limba de predare era exclusiv maghiara, dar numărul lor scade, așa încât pe parcursul a 3 ani dispar peste 100 de astfel de școli. Numărul lor pe anul 1958/1959 este de 915. Învățământul

¹³ vezi Dennis Deletant, *op.cit.*, p. 155-156.

¹⁴ În perioada lui Ceaușescu slăbirea concentrației era realizată atât prin stabilirea românilor etnici în Transilvania, cât și prin introducerea unei administrații și poliții total românești, dar și prin emigrarea voluntară a maghiarilor în Ungaria.

secundar marchează aceeași reducere a numărului de școli de la 493 la 469, paralel cu creșterea numărului celor românești de la 10 la 77 în același interval de timp¹⁵.

Măsura cea mai drastică în privința învățământului a fost unificarea universității de limbă maghiară "Bolyai" din Cluj cu cea în română "Babeș" și transformarea Institutului Agronomic "Petru Groza" într-un sistem de învățământ superior în care unica limbă de predare era limba statului.

În documentele oficiale era folosit cuvântul "unificare": "Se aprobă propunerile privind unificarea universităților "V. Babeș" și "J. Bolyai" din Cluj într-o singură instituție de învățământ, cu denumirea „Universitatea de stat Babeș-Bolyai Cluj”¹⁶, dar conducătorii comuniști, în discuțiile private, comentau astfel hotărârea: "Ne-am gândit și noi cum o să fie, dacă naționaliștii se vor lega că am desființat universitatea maghiară, atunci am desființat și pe a lui Babeș și pe a lui Bolyai și i-am zis Babeș-Bolyai”¹⁷.

Prin aceeași hotărâre, "Se aprobă propunerile Comitetului regional de partid Cluj privind unificarea celor două facultăți cu limbă de predare română și cu limbă de predare maghiară de la Institutul Agronomic Dr. Petru Groza din Cluj într-o singură facultate cu limba de predare română”¹⁸.

Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj, "pe baza indicațiilor conducerii partidului" avea ca structură 6 facultăți, și anume: istorie-filozofie, matematică-fizică, științele naturii-geografie, filologie și științe juridice.

Un calcul ar da următoarele rezultate: din 6 facultăți cu 16 secții, ar rezulta că toate facultățile au ca limbă de predare româna, una dintre ele exclusiv româna (științele juridice). La celelalte catedre există secții în maghiară - cum ar fi istoria universală, paralel cu secția românească, dar și cea de limbă și literatură maghiară. La (aproape) fiecare facultate există unele discipline (materii) care se predau în paralel, în română și maghiară. Cele în maghiară sunt de peste 3 ori mai puține decât cele în românește. La secțiile în maghiară se studiază și limba română. Socialismul științific, economia politică, materialismul dialectic și istoric, se predau și în română și în maghiară.

Ar mai fi de spus despre studenți și profesori. Studenții care nu cunosc suficient limba română și sunt în an terminal pe parcursul anului școlar 1959/1960 o pot termina în limba maghiară. Cei mai mici au un număr sporit de discipline în limba maternă iar ceilalți continuă anii de studiu pe baza organizării prezentate. Profesorii maghiari, "cadre didactice de înaltă calificare științifică (dar) care nu cunosc bine limba română, vor putea ține în limba maghiară și unele cursuri speciale care nu fac parte din disciplinele prevăzute a fi predate în această limbă”¹⁹.

Conducerea "Universității Babeș-Bolyai" din Cluj, în noul sistem, era alcătuită dintr-un rector ajutat de trei prorectori (2 români și 2 maghiari). În funcția de rector este numit²⁰ acad. Constantin Daicoviciu, iar ca prorectori „tovarășii: prof. János Demeter, prof. Alex Roșca și prof. Ștefan Péterffi”.

¹⁵ R. King, *Minorities under Communism. Nationalities as a Source of Tension among Balkan Communist States*, Cambridge, Massachusetts, 1973, p. 153.

¹⁶ Protocolul nr. 8 al ședinței Biroului Politic al CC al PMR din 20-21-22 aprilie 1959, în *Arh. St. București, fond PCR-Cancelarie*, dosar nr. 15/1959, f. 1.

¹⁷ Gheorghiu-Dej în ședința din 15 iulie 1959 cu ambasadorul RPR în Ungaria în *Arh. St. București, fond CC al PCR-Cancelarie*, dosar nr. 28/1959, f.17.

¹⁸ Protocolul nr. 8 al ședinței Biroului Politic al CC al PMR din 20-21-22 aprilie 1959, în *Arh. St. București, fond CC al PCR-Cancelarie*, dosar nr. 15/1959, f. 1.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ În urma reformei învățământului din 1948, Legea 658 proclamă anularea autonomiei universitare existentă de la începutul învățământului universitar românesc. Profesorii universitari nu mai sunt aleși pe baza unui concurs, ci sunt numiți direct de minister.

Această unificare va avea drept rezultat o micșorare (firească de altfel) a numărului de studenți (și profesori maghiari) pe parcursul timpului. Mai jos se exprimă exact procentajul studenților/profesorilor maghiari după 1959²¹.

Dacă în anul școlar 1959-1960 proporția dintre studenții români și maghiari era de 65,7%, respectiv 28,5%, în 1977-1978 proporția era de 75,0% la 21,1%. Numărul profesorilor de origine maghiară scade de la 41% la 19% în aceeași perioadă de timp.

O altă problemă ar consta în repartizarea studenților maghiari după terminarea facultății, dar despre Universitatea Babeș-Bolyai nu sunt date exacte. Dar merită citat un paragraf al unui document oficial în problema învățământului minoritar: "dintre absolvenții I.M.F. Tg. Mureș din anul 1958 numai 42 au fost repartizați în Regiunea Aut. Maghiară, 47 în alte regiuni din Ardeal, iar 40 în regiuni ca: Suceava, Hunedoara, Craiova, Ploiești. Aceeași situație o au absolvenții Institutului Agronomic Cluj, secția maghiară, absolvenții diferitelor facultăți ale Universității "Bolyai"²².

Măsura aleasă de către conducerea comunistă în ceea ce privește învățământul minoritar maghiar a stârnit numeroase reacții, atât din propriile rânduri, din partea comuniștilor de origine etnică maghiară, dar și din partea opiniei internaționale. Într-o discuție a Biroului Politic, Ianoș Fazekas se opune planului de revizuire a învățământului minoritar. Replica conducerii, în frunte cu Dej nu întârzie. Pentru că nu este destul de "călit", pentru că "n-a învățat destul" materialismul dialectic, are "o atitudine potrivnică, inexplicabilă", căreia nu i se "pot găsi calificative"²³ iar Fazekas suportă consecințele.

Opinia internațională se referă atât la Ungaria, care ceruse o anunțare a intențiilor românești în ceea ce privește atitudinea față de minoritatea maghiară, dar căreia i se răspunde sfidător²⁴, dar și Franței, Angliei etc., care sunt îngrijorate de situația creată la Cluj.

Perioada începută acum se va continua imediat, prin dizolvarea în 1960 a Regiunii Autonome Maghiare și, după moartea lui Dej, cu întreg cortegiul de măsuri luate de către Ceaușescu²⁵ și destinate asimilării comunității maghiare. Cel mai important text în acest sens din întreaga perioadă comunistă, și aceasta pentru că vine chiar din partea unui demnitar, este cel al lui Lajos Takács. Rector al Universității Bolyai în 1959, susține unificarea cu Universitatea Babeș, iar apoi devine vicepreședinte al Consiliului Oamenilor Muncii de Naționalitate Maghiară (constituit în 1969). Din înalta sa postură, a scris un memoriu furnizând date asupra politicii statului român față de învățământul minoritar maghiar²⁶.

Acestea sunt doar câteva date succinte despre problematica învățământului minoritar maghiar în anii 50, cu referire specială la învățământul superior, respectiv a universității devenită Babeș-Bolyai. Pe parcursul deschiderii arhivelor, date exacte, motivații și interese vor putea fi studiate mai în profunzime.

ANDREEA ANDREESCU

Universitatea București

²¹ Informații preluate din Vincze Gabor, *Illúziók és csalódások - Fejezetek a romániai második világháború utáni történetéből*, Státus Könyvkiadó, Csikszereda, 1999, p. 221-222.

²² Referat cu privire la învățământul minoritar, Arh. St. București, fond CC al PCR-Cancelarie, dosar nr. 15/1959, p. 153.

²³ Note de la ședința Biroului Politic din 20 aprilie 1959, în Arh. St. București, fond CC al PCR-Cancelarie, dosar nr. 15/1959, p.133-169.

²⁴ Vezi stenograma convorbirii avute în 16-17 iulie 1959 între tovarășii N. Ceaușescu, L. Răutu, Ghizela Vass, Iosif Ardeleanu și tovarășul Gyula Kállay în *Ibidem*.

²⁵ Ceaușescu vizitează personal Clujul în 1959 (funcția sa în acel moment era de responsabil cu propaganda a CC) pentru a supraveghea desfășurarea în condiții optime a fuzionării celor două universități, promovând profesorii maghiari care sprijineau ideea și eliberând din funcție pe cei care nu se supuneau dispozițiilor venite de la București.

²⁶ Publicat în *Witnesses to Cultural Genocide*, New York, American Transylvanian Federation, Committee for Human Rights in Rumania, 1979, p. 117-129.

EDUCATION FOR THE HUNGARIAN MINORITY IN 50S' ROMANIA IN THE RECORDS OF THE POLITICAL BUREAU

SUMMARY

In the early '50s the Hungarian community in Romania seemed to be favoured in terms of minority rights. After the mid '50s, an increasingly stronger limitation of these rights began to be seen. The present paper proposes an analysis of the Hungarian education from this point of view, with direct reference to the higher education of this period.